

ОЛІВЕР САКС

ПРОБУДЖЕННЯ

*Переклала з англійської
Тетяна Кирлиця*

«НАШ ФОРМАТ» · Київ · 2017

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

Подяка

Насамперед я безмежно вдячний чудовим пацієнтам шпиталю «Маунт-Кармел» у Нью-Йорку, історії хвороби яких викладено в цій книжці і яким від самого початку було присвячено «Пробудження».

Нині, майже через чверть століття, нелегко пригадати всіх, хто опікувався пацієнтами в «Маунт-Кармелі» і хто прямо чи опосередковано сприяв написанню «Пробуджень». Однак я з великою теплотою згадую медсестер шпиталю Еллен Костелло, Еліно́р Гейно́р, Дженіс Грей і Мелані Еппс; також добре пам'ятаю лікарів відділення — Волтера Шварца, Чарльза Месселлоффа, Джека Собела й Флору Таббадор; логопеда Марджі Коул Інґліс, найближчу й найвідданішу мою помічницю, яка була поруч упродовж трьох вирішальних років, коли наші пацієнти пробуджувалися. Хочу подякувати також фахівцю з ЕЕґ Крісу Каролану, у співавторстві з яким писав розділ «Електричні основи пробуджень», фармацевту Бобу Мальту, який годинами фасував леводопу, оповитий хмарою допамінергічного пи́лу, та відданим своїй справі профпатологам і фізіотерапевтам. Обов'язково маю виділити музичних терапевтів Кітті Стайлз (вона працювала в перші роки пробуджень) та Конні Томайно, з якою я тісно співпрацював надалі, оскільки музика виявилася найефективнішими нефармакологічними ліками для наших хворих.

Я щиро вдячний англійським колегам з Гайлендського шпиталю, адже вони надали мені можливість спілкуватися з надзвичайно цікавою групою пацієнтів, які були дуже схожі на моїх і водночас істотно від них відрізнялися. Хочу подякувати за дружню допомогу Джеральду Стерну й Дональду Кальну, які сприяли пробудженню хворих у 1969 році, а також Джеймсу Шаркі й Родвіну Джексону, які

доглядали цих пацієнтів від 1945 року. Дякую Бернарду Томасу, медбрату, що багато років працював з нашими підопічними.

Найбільше ж дякую Джеймсу Пердону Мартіну, який опікувався цими (та іншими) постенцефалітними хворими понад шістьдесят років. У 1969-му році він приїздив до «Маунт-Кармела», щоб побачити перші миті пробуджень, і був для нас справжнім вимогливим батьком і наставником.

На шляху створення й видання «Пробуджень» мені допомагали численні колеги та друзі: Д.П. де Паола, Роджер Дювуазен, Стенлі Фан (і клуб «Базальні ганглії»), Ілан Голані, Елхонон Голдберг, Марк Гомонов, Вільям Ленгстон, Ендрю Ліс, Марджері Марк, Джонатан Міллер, Х. Нарабаяші, Ізабель Рапін, Роберт Родмен, Ізраель Розенфілд, Шелдон Росс, Річард Шоу, Боб Вассерман. Серед цих людей особливо хочу виділити Джонатана Міллера. Саме він зберіг копію рукопису «Пробуджень» 1969 року, який я знищив, і передав її Коліну Хейкрафту, моему першому редактору й видавцю (пізніше Хейкрафт створив на телеканалі Бі-Бі-Сі чудовий фільм-портрет про Айвена Вогана «Айвен»). Також хочу подякувати Еріку Корну, який допоміг мені видати книжку в 1976 році; Лоуренсу Вельшеру — він особисто знав багатьох постенцефалітних хворих у «Маунт-Кармелі» й упродовж десяти років обговорював зі мною різноманітні аспекти «Пробуджень». Дякую також Ральфу Зігелю, з яким і нині співпрацюю, досліджуючи хаос теорії пробуджень.

Особливу подяку висловлюю тим моїм колегам, які самі хворіють на паркінсонізм, знають світ паркінсоніка і можуть описати його зсередини. Це Айвен Воган, Сідні Доррос, Сесіл Тоудс (усі вони написали власні книжки про життя паркінсоніка) і Ед Вейнбергер, який усілякими способами допомагав мені «побачити» й відчути численні аспекти буття хворих. Багато людей із синдромом Туретта посприяли тому, що я зрозумів природу їхньої недуги, за виявами дуже подібної до гіперкінетичного енцефаліту.

І насамкінець щиро дякую своїй постенцефалітній пацієнтці Ліліан Тайф, яку знав понад двадцять років. Ліліан стала головною героїнею документальної стрічки «Пробудження», а також надихала знімальну групу під час створення художнього фільму за цим сюжетом.

Чимало талановитих людей самовіддано працювали задля написання, виробництва і втілення сценічних версій «Пробуджень».

Першим у цьому переліку варто згадати Дункана Далласа з йоркширського телебачення, який 1973 року створив чудовий документальний фільм «Пробудження». У цій стрічці втілилися незабутні образи пацієнтів і події, описані в «Пробудженнях». Я був би радий, якби її переглянули всі ті, хто прочитав книжку.

Красно дякую Гарольду Пінтеру, який 1982 року надіслав мені прекрасну п'єсу «Щось на зразок Аляски», нав'яну «Пробудженнями». У жовтні того ж таки року її поставили в Національному театрі Англії.

Хочу подякувати Джоню Рівзу, який 1987 року створив зворушливу радіопостановку за мотивами «Пробуджень» для Канадської радіомовної корпорації. Дякую Арнольду Ейпрілу за чудову драматургічну версію «Пробуджень», 1987 року поставлену в Чикаго, та Кармел Росс за аудіоверсію «Пробуджень». Окрема подяка всім членам знімальної групи, що створила художній фільм «Пробудження», — особливо продюсерам Волтеру Парксу та Леррі Ласкеру, режисеру Пені Маршалл і, звісно, видатним акторам Роберту де Ніро та Робіну Вільямсу.

На завершення хочу щиро подякувати моему літературному агенту Сьюзен Глюк та редакторам «Пробуджень», які провели цю книжку через багато видань за останні сімнадцять років: Коліну Хейкрафту, Кену Маккорміку, Джулії Велакотт, Енн Фрідгуд, Майку Петті, Білу Вайтхеду, Джиму Сілбермену, Ріку Котту та Кейт Едгар. Звісно, несправедливо виділяти певні імена, але я таки хочу наголосити на першому й останньому із цього переліку. Колін Хейкрафт з видавництва «Дакворт» вірив у мене, навчив маевтики¹, і лише завдяки йому перше видання книжки побачило світ уже 1973 року. Кейт Едгар допомогла народженню нинішнього, розширеного і доповненого, видання.

У другому виданні я висловив вдячність В.Г. Одену та О.Р. Лурії — наставникам і друзям, які «пробудили» мене самого. Тепер, на жаль, я змушений опустити подяку, але з великою любов'ю присвячую цю книжку світлій пам'яті цих людей.

¹ Маевтика (техніка маевтики) — запропоноване Сократом мистецтво знаходити приховане в людині правильне знання за допомогою майстерних навідних запитань. — *Прим. пер.*

Роуз Р.: у стані «трансу»,
«пробудження» і блоку

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

Тема цієї книжки — життя і знегоди певних пацієнтів, що опинилися в унікальній ситуації, а також труднощі, які це становило для медицини. Ці нечисленні пацієнти — ті, хто пережив велику епідемію сонної хвороби (летаргічного енцефаліту), яка спалахнула у світі п'ятдесят років тому, а їхні реакції зумовлені застосуванням чудових «пробуджувальних» ліків (леводигідроксифенілаланіну, або леводопи).

Життя і боротьбу пацієнтів із безпрецедентною в історії медицини недугою представлено тут у формі розгорнутих історій хвороби чи, сказати б, біографій, які становлять більшу частину книжки. Історіям хвороби передує стислий вступ, у якому я описую природу недуги, життя пацієнтів після того, як вони захворіли, і наводжу деякі відомості про ліки, що докорінно змінили їхнє життя. На перший погляд, цей предмет становить досить вузький, фаховий інтерес, але, на мою думку, у випадку, про який ідеться, це не зовсім так. У заключній частині книжки я намагався показати деякі з далекосяжних наслідків цього предмета — наслідки, які зачіпають найзагальніші питання здоров'я, хвороби, страждання, турботи і умов існування людини в цілому.

У такій книжці — книжці про живих людей — виникає складна і, можливо, навіть нерозв'язна проблема: як надати читачеві детальну інформацію, не порушивши професійної й особистої таємниці? Для цього мені довелося змінити імена своїх пацієнтів, назву та місце знаходження лікарні, у якій вони перебувають, а також деякі інші обставини. Однак я намагався зберегти все *істотне* й головне: реальну й повну *присутність* самих пацієнтів на сторінках книжки, їхні відчуття, світосприйняття, їхні характери, хвороби, реакції — тобто всі критично важливі ознаки їхнього дивного стану.

Загальний стиль і будова цієї книжки — поєднання розповідей і роздумів, численні метафори й образи, примітки, повтори, відступи й додатки — визначені самою природою теми обговорення. Моя мета — аж ніяк не створення певної системи чи класифікації пацієнтів. Моя мета — змалювати світ, а точніше, світи, у яких живуть хворі. Тим часом відображення світу потребує не статичних чи системних формулювань, а активного дослідження образів і способів бачення, постійного руху в цьому світі образів. Стилистичні (та теоретико-пізнавальні) проблеми, що постали переді мною, були тими самими, про які писав Вітгенштайн у передмові до «Філософських досліджень»², розмірковуючи про необхідність малювання ландшафтів (умоглядних) за допомогою образів і «приміток»:

«Це, звісно, було пов'язано із самою природою дослідження. Адже такий підхід змушує нас перетинати широке поле мислення в найрізноманітніших напрямках. Примітки, уміщені в цій книжці, є низкою ескізів ландшафту, зроблених під час тривалих і важких подорожей. Одні й ті самі або майже одні й ті самі пункти цього ландшафту було розглянуто з різних напрямків і водночас зроблено нові начерки... Отже, цю книжку можна вважати просто альбомом начерків і ескізів».

Наскрізною в моїй книжці є метафізична тема: думка про те, що не можна розглядати хворобу лише як механічне чи фізичне поняття — хворобу треба пізнавати як у біологічному, так і в метафізичному розумінні, тобто в поняттях організації та будови. У своїй книжці «Мігрень» я висвітлив нагальність такого *подвійного* підходу, а в «Пробудженнях» розкриваю цю думку детальніше. Ідея не нова — її добре розуміли представники класичної медицини. А от сучасна медицина, навпаки, сконцентрована на технічних і механічних аспектах хвороби та її лікування. Це посприяло небаченому прогресу, але водночас стало причиною інтелектуального регресу та браку належної уваги до кожного пацієнта, його потреб і почуттів. Ця книжка — спроба привернути увагу до метафізики хвороби і наголосити на її важливості.

Процес написання книжки виявився для мене несподівано важким, попри те що ідеї та наміри були простими. Однак рухатися

² Вітгенштайн, Людвіг. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Філософські дослідження / Людвіг Вітгенштайн: пер. з нім. Євгена Поповича. — К.: Основи, 1995. — *Прим. пер.*

вперед просто тільки тоді, коли шлях відомий і *дозволений*. Іноді докладаєш максимум зусиль, аби віднайти правильний ракурс, перспективу, фокус і тональність, але раптом усе це губиться й зникає не знати куди. Треба повсякчас напружуватися й боротися, щоб зберегти віднайдене розуміння предмета. Я не зможу зобразити проблеми, що постали переді мною і якими тепер перейматимуться мої читачі, краще, ніж це зробив Мейнард Кейнс у передмові до «Загальної теорії»:

«Написання цієї книжки перетворилося на тривалу боротьбу. І читачі, якщо звернення автора до них буде успішним, також муситимуть боротися зі штампами мислення та звичними шаблонними висловлюваннями. Ідеї, які так важко було викласти, насправді дуже прості і мають бути очевидними для кожного. Трудність полягає не в нових ідеях, а у втечі від старих, тих, що розгалужуються і закарбовуються, унаслідок виховання, у всіх куточках нашого розуму й свідомості».

Сила звички і опір змінам, великою мірою притаманні будь-якому застосуванню мислення, сягають апогею в медицині, у вивченні наших найтяжчих страждань і розладів буття, адже саме тут ми стикаємося з найглибшими, найтемнішими й найстрашнішими складовими свого ества, з тими, яких не хочемо помічати і саме існування яких схильні заперечувати. Найважче досягнути й висловити думки, що стосуються цих складових і розпалюють у нас бажання заперечувати, водночас пробуджуючи потужну інтуїцію.

О.В.С.

Нью-Йорк

Лютий 1973 року

ПЕРЕДМОВА ДО ВИДАННЯ 1990 РОКУ

Після першої публікації «Пробуджень» у 1973 році книжку було видано ще кілька разів. За цей час її текст зазнав чимало змін — доповнень, скорочень та інших виправлень, що іноді плутали бібліографів і читачів. Отже, щоб простежити еволюцію «Пробуджень», варто подати стислу історію їхніх публікацій.

Уперше «Пробудження» було надруковано 1973 року англійським видавництвом «Дакворт». Перше американське видання, здійснене видавництвом «Даблдей», побачило світ у 1974 році і вже містило певні доповнення: близько десятка нових приміток і коротку історію Роландо П., який пішов із життя, коли перше англійське видання друкувалося.

До «Пробуджень» у м'якій палітурці, опублікованих 1976 року видавництвами «Пенгвін Букс» (Англія) та «Рендом Хаус (Вінтаж Букс)» (США), увійшло чимало додаткових приміток, деякі з яких за обсягом і змістом нагадували радше есе. Загалом ці примітки становили близько третини обсягу книжки. Здебільшого їх було написано восени 1974 року, коли через вимушену знерухомленість я перетворився з лікаря на пацієнта (цю ситуацію описано в книжці «Нога як точка опори»).

У третьому виданні, надрукованому англійським видавництвом «Пен Букс» (1982) та американським видавництвом «Даттон» (1983), я додав «Епілог», у якому детально розповів про подальшу долю всіх пацієнтів, описаних у «Пробудженнях» (на той час у мене вже були дані понад двохсот хворих із постенцефалітним синдромом, більшість з яких лікувалися леводопою протягом одинадцяти-дванадцяти років), і подав деякі роздуми на тему загальної природи здоров'я, хвороби, музики тощо, а також про особливості застосування леводопи в лікуванні паркінсонізму. Крім того, до видання увійшов

додаток з описом нових ЕЕГ наших пацієнтів. Інші свої спостереження й думки я виклав в улюбленому форматі — у вигляді посторінкових приміток. Щоправда, на прохання видавців, деякі з них довелося вставити в текст, а деякі (часто дуже скорочені) — оформити як додаткові пояснення наприкінці книжки. Унаслідок цього з приміток було видалено близько двадцяти тисяч слів. (У виданні 1987 року, надрукованому американським видавництвом «Самміт Букс» у твердій палітурці, я додав розлогий вступ і передмову, майже не змінивши основного тексту). Видання 1982–1983 років було чіткішим і лаконічнішим, ніж видання 1976 року, але (і це не лише моя думка) багато втратило через видалення значної кількості матеріалів.

Необхідність виправити збіднілий зміст, відновити опущені примітки й додати новий матеріал спонукала мене знову переглянути «Пробудження», і цього разу досить радикально, для видання 1990 року. Я відновив основну й головну частину книжки, а також увів новий матеріал у вигляді приміток і додатків. Варто зауважити, що я не повернув усіх приміток видання 1976 року; деякі з них довелося скоротити чи й зовсім видалити. Я трохи шкодую про це, адже сумніваюся (перефразовуючи Гіббона), чи не вирвав культурних, гарних квітів разом з бур'янами. Деякі примітки видання 1976 року (щодо історії сонної хвороби та простору й часу паркінсоніків) було перенесено в додатки до нового видання. Не в змозі утриматися, я ввів у текст нові примітки (правда, небагато) і три щойно написаних додатки. Новий матеріал стосується останніх із живих постенцефалітних пацієнтів (зі США та Великої Британії), а також деяких значних досягнень у вивченні й лікуванні хвороби Паркінсона за останніх шість-сім років, окремих теоретичних формулювань, про які я нещодавно дізнався, і, насамкінець, чудових сценічних та кінематографічних версій «Пробуджень», створених і оприлюднених за останніх вісім років. Кульмінацією цих версій став художній фільм «Пробудження», що вийшов на екрани цього року.

Коригувати «Пробудження» — книжку суто особисту, засновану на спостереженнях, роздумах і осягненні, — доволі не просто, адже предмет дослідження повсякчас стимулює розширення погляду на її зміст. Вона може містити формулювання, яких автор уже не дотримується чи які не вважає вірогідними, а певні погляди та ідеї могли